

Géza Képes ja Kalevala

Leanna KIEHELÄ

Géza Képes (1909–1989) runoilija ja kääntäjä, teki aktiivisella käännöstyöllään suomalaista runoutta tunnetuksi Unkarissa jo 1930-luvulta lähtien.

Suomen kieleen ja kirjallisuuteen Képes tutustui professori Gomboczin johdolla opiskellessaan Budapestin Eötvös Kollégiumissa. Ensimmäisen matkansa Suomeen Képes teki vuonna 1936 ja oli hyvin vaikuttanut suomalaisesta demokratiasta ja kansankulttuurista, niin kuin moni muukin tuohon aikaan Suomessa vierailututkija ja kirjailija, kuten esimerkiksi János Kodolányi ja Lajos Áprily.

Géza Képesin mahtavalle elämäntyölle kääntäjänä antoi sysäyksen Képesin ystävineen perustama *permanentistinen liike* vuonna 1937. He unelmoivat kansallisuuksien rajat ylittävästä runoilijoiden yhteisöstä, jonka tekisi mahdolliseksi väsymätön käännöstyö maailman runoilijoiden tunnetuksi tekemiseksi Unkarissa.¹

Vaikka permanentistinen liike hajosikin pian perustamisensa jälkeen, sillä oli suuri merkitys Géza Képesin uran muodostumisessa: siitä tuli teoreettinen pohja hänen käännöstyölleen, jolle hän omistautui toisaalta rikastuttaakseen unkarin kirjallisuutta sellaistenkin kansojen runoudella, jotka olivat siihen asti täysin tuntemattomia Unkarissa, toisaalta myös rikastuttaakseen omaa ajatusmaailmaansa ja runouttaan.

Tämä ajatus kansoja yhdistävästä runoudesta näkyy myös Képesin suhteessa Kalevalaan. Työskennellessään 1960-luvulla Unkarin Tiedeakatemian Maailmankirjallisuuden laitoksella Képes pohdiskeli useassa esseessään Kalevalan merkitystä toisaalta osana suomalais-ugrilaista, ja näin myös unkarilaista kansanperinnettä, toisaalta Kalevalan vaikutusta Unkarin kirjallisuuteen, János Aranyista lähtien.²

---

¹ Rónay László: Képes Géza. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1983.

² Képes Géza: Az idő körvonalai. 1976.

Képes pyrkii esseissään todistamaan, että unkarilainen muinaisrunous, jonka jälkien uskottiin täydellisesti hävinneen kristinuskon myötä, on säilyttänyt itsestään muistoja muiden suomalais-ugrilaisien kansojen ja unkarilaisten kanssa pitempään kestäneessä vaikutussuhteessa eläneiden kansojen, kuten turkkilaisten tai mongolien kansanrunoudessa. Näiden kansojen muinaisrunoudesta hän löytää sellaisia yhteisiä piirteitä, joita on löydettävissä myös vanhoista unkarilaisista kansansaduista, esim. taivaasta putoava ihmemieska tai matriarkaaliseen yhteiskuntaan viittaavat motiivit, kuten Kalevalassa Louhen hallitsema Pohjola. Képes näkeekin Kalevalan keskeisimmän juonikuvion, Sammon taonnan ja ryöstön, vanhan matriarkaalisen ja rauta-ajan myötä nousevan patriarkaalisen maailman yhteentörmäyksenä ja valtataisteluna, jossa Sampo toimii siis lähinnä tekosyyinä matriarkaalisen yhteiskuntamuodon tuhoamiseksi, sillä olisihan Ilmarinen voinut takoa toisenkin Sammon. (Vrt. Pál Gulyás: *Út a Kalevalához. Literatura, 1938.*)

Képes pitää valitettavana, että 1800-luvulla herännyt ajatus omasta kansalliseepoksesta ei johtanut kuitenkaan unkarilaisten kansansatujen ja tarinoiden laajempaan keräilyyn ja muistiinmerkittämiseen, vaan kirjailijat, kuten ensin Mihály Vörösmarty ja myöhemmin János Arany, kääntyivät eeposkokeiluissaan länsimaisen perinteen puoleen.

Képesiä askarruttaa erityisesti János Aranyin suhde Kalevalaan.³ Hän pyrkii todistamaan, että vaikka Kalevalalla ei näytä olleen suurempaa vaikutusta Aranyiin, runoilija on kuitenkin ollut tietoinen eepoksen olemassaolosta ja päässyt ehkä lukemaan siitä otteitakin jo vuosia ennen ensimmäisen unkarilaisen käännöksen ilmestymistä vuonna 1871. Niinpä Képesin mielestä onkin todistettavissa, että myös Aranyin runoudesta löytyy kalevalaisia vaikutteita (*Rege a csodaszarvasról, Keveháza*). Kysymyksen Aranyin suhteesta Kalevalaan on myöhemmin ottanut esille myös Ferenc A. Molnár kyseenalaistaen Képesin väittämät.⁴

Huomattavasti hedelmällisempi teema Képesin kannalta onkin ollut Attila Józsefin Kalevala-vaikutteiden kartoitus. Kalevalahan tunkeutui unkarilaisten tietoisuuteen vasta Béla Vikárin käännöksen

³ Népi-nemzeti klasszikus költészetünk kialakulásához.

⁴ A. Molnár Ferenc: Arany János és a Kalevala. Helikon, 1972. 2. 221–225.

myötä, joka ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1909. Eepoksen lopullinen läpimurto tapahtui kuitenkin vasta 30-luvulla, jolloin unkarilainen népi írók mozgalma (kansankirjailijoiden liike) kohotti Kalevalan ”raamatukseen”, niin kuin Képes kirjoittaa esseessään *A Kalevala és a magyar irodalom*.⁵ Attila Józsefilta Képes nostaa esiin kaksi runoa, joissa runoilija on käyttänyt allitteraatiota ja toistorakenteita (*Az áradat, Szól a szája szólítatlan*). Képesin mielestä tämä viittaa nimenomaan Kalevalan vaikutukseen.

Attila Józsefin ja Kalevalan suhdetta on myöhemmin käsitellyt myös Domokos Varga⁶ ja György Tverdota⁷. Heistä jälkimmäinen liittää József Attilan kiinnostuksen Kalevalaan laajempaan yhteyteen ja osoittaa, ettei Kalevalan välitöntä vaikutusta suurimpaan osaan esilletuoduista runoista voi todistaa.

70-luvun alussa Képesiltä ilmestyi kolme suurta käännöskokoelmaa, joista keskimmäinen, vuonna 1972 ilmestynyt *Napfél és éjfél*, sisältää suomalais-ugrilaisten kansojen kansanrunoutta. Tämä kokoelma on jatkoa Képesin teoreettiselle työlle, käännöksiensä lisäksi teos sisältää myös laajahkon yhteenvedon hänen aikaisempien tutkimustensa tuloksista, joille runokäännökset toimivat ikään kuin konkreetteina todistuskappaleina.

Tässä kokoelmassa ilmestyi myös otteita Képesin Kalevalakäännöksestä, jonka oli tarkoitus lopullisesti valmistua vuoteen 1985 mennessä, Kalevalan 150-vuotisjuhliin.

Ohjaaja Kazimir Károly, joka käytti Képesin käännöksiä vuonna 1969 menestyksekkäästi myös Suomessa esitetyssä Kalevalan näytelmäversiossaan, piti Kalevalan uutta käännoästä tarpeellisena, koska vaikka Vikárin käännoä onkin klassikko, se peilaa auttamattomasti oman aikansa ajatusmaailmaa ja makutottumuksia, kun taas Képes tuo käännoäksellään Kalevalan lähemmä nykyihmistä välttämällä arkaistisia ja murreilmaisuja.⁸ Hän ei pyri myöskään olemaan

⁵ A Kalevala és a magyar irodalom. Világirodalmi Figyelő, 1961 7. 62–80.

⁶ Varga Domokos: József Attila és a magyar Kalevala. Kortárs, 1967. 4. 653–656.

⁷ Tverdota György: József Attila finnugor ihlete. Irodalomtörténet, 1986. 1.

⁸ Kazimír Károly: Szabálytalan jegyzetek a Kalevaláról. Vikár emlékünepség, 1969.

alkuperäistekstiä runollisempi, eikä näin ollen käytä loppusointuja korvatakseen vähäisempää allitteraatiota, kuten Vikár.

Uudistusta Vikárin käännökseen verrattuna merkitsee myös Väinämöisen ja Lemminkäisen nimiin yhdistettävien pysyvien määreiden kekseliäät unkarinnokset: *vaka vanha Väinämöinen*, jonka Vikár nimesi unkariksi *komoly öreg Vejnemöiseksi*, saa Képesin käännöksessä huomattavasti paremmin sointuvan nimen, *vén világbölcs Väinämöinen. Lieto Lemminkäinen taas*, jonka Vikár käänsi *léha Lemminkejseksi* (*léha* 'tyhjänpäiväinen, kevytkenkäinen') saa Képesiltä luonteelleen paremmin sopivan määreen *lobbanékony* ('tulinen, äkkipikainen, herkkä'). Képesin mielestä nimittäin Lemminkäinen on eepoksen sympaattisin hahmo, joka ei syty ainoastaan naisille, vaan myös suurin urotekoihin. Képesin käännöksiä ovat useassakin lehtiartikkelissa esitelleet mm. Hannu Launonen ja Viljo Tervonen.

Vikárin ja Képesin käännösten eroavuus tulee selkeästi esille esim. seuraavassa otteessa Kalevalan 43. runosta:

Vikárin käännös:

Itt az öreg Vejnemöinen / Látja, baj lesz ebből menten, / szóval mondja, fölfeleli / „Húzd, vasverő Ilmarinen, / Húzd meg, léha Lemminkeijnen, / Minden ember jól meghúzza, / Hadd menjen a sajka futva / haladjon hajócskánk útja!”

Képesin käännös:

Akkor a vén Väinämöinen / Tudja már a teljes valót, / Megszólal, ily szavakat szól: / „Izzadj Kovács Ilmarinen, / Húzzad, te hős Lemminkäinen, / Húzzátok azt az evezőt, / Hogy a hajó futton fusson, / jó csónak előre jusson!”

Vikárin kieli on paljon soljuvampaa ja hienostuneempaa kuin Képesin, jonka ilmaukset ovat rohkeampia ja räiskyvämpiä, mikä tekee tekstistä paikoittain hieman tökkivää. Toisaalta Képesin kieli tuntuu myös paljon eloisammalta ja kepeämmältä.

Géza Képesin Kalevala-käännös ei kuitenkaan koskaan valmistunut kokonaisuudessaan. Kalevalan kääntäminen olisi merkinnyt pitkäaikaista kärsivällistä työtä, mikä ei välttämättä sopinut Képesin impulsiiviselle luonteelle. Kääntämisintoa saattoi hillitä myös Kál-

mán Nagyin Kalevala-käännöksen ilmestyminen vuonna 1972 ja István Ráczin käännös neljä vuotta myöhemmin.

Kalevalan maailma, osana muinaista tarustoa matriarkaalisen ja patriarkaalisin maailman yhteentörmäyksestä rauta-ajan kynnyksellä, ja tästä syntynyt seppä-kultti kiehtoivat Képesin mielikuvitusta niin tutkijana kuin kääntäjänäkin. On siis luonnollista, että Kalevala on vaikuttanut Képesiin myös runoilijana.

Géza Képes löytää jo lapsuudestaan tekijöitä, jotka vaikuttivat siihen, että hän jo varsin varhaisessa vaiheessa tunsi vastustamatonta vetovoimaa pohjoista, lunta ja jäätä kohtaan. Myös viehtymys Kalevalan yliluonnollisia kykyjä omaaviin sankareihin, Sammon takojiin, juontaa juurensa Képesin lapsuuteen, hänen isänsä sepänverstaaseen, josta Képes on kirjoittanut erään parhaimmista Kalevala-mitan innoittamista runoistaan *A piros ménes*:⁹

*Lomha lápon át haladtam
Ingovány ingott alattam;
zsombékról zsombékra léptem:
tömör tölgyes tűnt élébem...*

---

⁹ Cseréphalom. Versek. Budapest, 1969.